

ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

Ὑπὸ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ι. ΘΑΒΩΡΗ
Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας

άλιφαρμάκης

Στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῆς Ἀκαδημίας¹ καταχωρεῖται στὴν οἰκεία θέση ἡ λ. *άλιφαρμάκης* ὡς ἐπίθετο ποῦ μαρτυρεῖται στὴν Ἔνδρῳ καὶ Χίῳ καὶ στὸ Λεξικὸ τοῦ Α. Γαζῆ στὴ λ. *στρυφνός*, μὲ τὴ σημασία: φθονερός μέχρι μοχθηρίας (παρατίθεται καὶ ἡ φρ. τῆς Χίου: *εἶναι ἕνας ἀλιφαρμάκης!*). Γιὰ τὴν ἔτυμολογία τῆς λ. σημειώνονται τὰ ἐξῆς: Ἐξ ἀγνώστου ἀ' συνθετ. καὶ τοῦ οὐσ. *φαρμάκι*.

Ἡ πρώτη προσπάθεια τῆς ἔτυμολογίας τοῦ ἀ' συνθετικοῦ ἔγινε ἀπὸ τὸν φιλόλογο Β. Σκουβαρά. Στὸ βιβλίῳ του: Ἰχνηλατώντας τίς λέξεις² ὁ Σκουβαράς ἔτυμολογεῖ τὸ ἀ' συνθετ. ἀπὸ τὴν ἰταλ. λ. *sale* (= πικρό, δυσάρεστο) καὶ ἀποκαθιστᾷ τὴν ἀρχικὴ λέξη: *σαλιφαρμάκης, ὑπενθυμίζοντας καὶ τὴ λ. *ἀγουπικρό* (= φαρμάκι πικρό³, ἀπὸ τὸ τουρκ. *aği* [aɣu] = φαρμάκι καὶ τὸ ἐπίθετο *πικρό*). Ὁ τύπος *άλιφαρμάκης* προῆλθε, λέγει, ἀπὸ τὴν αἰτ. τοὺς *σαλιφαρμάκηδες τοὺς *άλιφαρμάκηδες*, μὲ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ σ.

Ὁ Ὁ. Ἀγ. Τσοπανάκης, κρίνοντας στὰ «Ἑλληνικά»⁴ τὴν ἐργασία τοῦ Β. Σκουβαρά, θεωρεῖ ὡς πιθκνότερη τὴν παραγωγή τοῦ *άλιφαρμάκης* ἀπὸ τὸ *ἀντιφαρμάκης*, ὅπου τὸ *ἀντι* - εἶναι, λέγει, ἐπιτατικό.

Τὸ *ἀντιφαρμάκης* τὸ παραθέτει ὁ Τσοπανάκης χωρὶς ἀστερίσκο, μολονότι δὲν μαρτυρεῖται, ὅσο ξέρω, στὰ ἑλληνικὰ λεξικά.

Εἶναι φανερό πὼς τόσο τὸ *σαλιφαρμάκης τοῦ Σκουβαρά, ὅσο καὶ τὸ *ἀντιφαρμάκης τοῦ Τσοπανάκη εἶναι ἀπλῆς ἐπινοήσεις, χωρὶς ἀποδεικτικὴ δύναμη, καὶ δὲν νομίζω πὼς χρειάζονται περισσότερο σχολιασμό. Στὴ λ. π.χ. *ἀγουπικρό*, τὴν ὁποία ὑπενθυμίζει ὁ Σκουβαράς, ὡς κάτι παρόμοιο, τὸ τουρκ. *aği* (aɣu) ἀντικαθιστᾷ τὸ οὐσ. *φαρμάκι* καὶ ὄχι τὸ ἐπίθ. *πικρός*.

Πιστεύω πὼς τὸ *άλιφαρμάκης* προέρχεται ἀπὸ φράσεις ὅπως: *ἀλοῆς φαρμάκιος* τῆς Μεσσηνιας, ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ στὴ λ. *ἀλόη* (ὁ *καφές* εἶναι *ἀλοῆς φαρμάκιος*). Στὴν ἐργασία μου: Ὁ ἀπόλυτος

1. Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, τόμ. 1-3 (Α - γάρφαρον), Ἀθῆναι 1933 κἑξ.

2. Β. Σκουβαρά, Ἰχνηλατώντας τίς λέξεις. Ἐτυμολογικὰ τῆς Νεοελληνικῆς, Σειρὰ δεύτερη, Βόλος 1957, σ. 13.

3. Γιὰ τὸ εἶδος τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν (*πικρὸ φαρμάκι*, *γλυκὸ μέλι* κ.ἄ. βλ. Α. Ι. Θ. α β ὄ ρ η, Ὁ ἀπόλυτος ὑπερθετικός βαθμὸς μερικῶν ἐπιθέτων στὴ νέα Ἑλληνική, «Ἑλληνικά» 19 (1966) σ. 16-17 καὶ 254-295.

4. «Ἑλληνικά» 16 (1958-1959) σ. 338.

υπερθετικός βαθμός μερικῶν ἐπιθέτων στὴ νέα Ἑλληνικὴ¹, ἐξηγῶ τὴν προέλευση τῆς φράσεως ἀπὸ συμφυρμὸ τῶν φράσεων α) ὁ καφῆς εἶναι ἀλοῆς (= πολὺ πικρὸς, ἀπὸ ἀρχικό = εἶναι ἀλόη, δηλ. πικρὸ ὅπως ἡ ἀλόη, τὸ γνωστὸ φυτὸ) καὶ β) ὁ καφῆς εἶναι φαρμάκιος (ἀπὸ ἀρχική: εἶναι φαρμάκι²).

Ἄπὸ φράσεις λοιπὸν *ἀλόη φαρμάκι (πολὺ πικρὸ, ὅπως ἡ ἀλόη) ἢ ἀλοῆς φαρμάκιος κλπ. προῆλθε τὸ ἐπίθ. ἀλιφαρμάκης μὲ τὴν ἀρχικὴ μεταφορικὴ σημασία τοῦ πολὺ πικροῦ, γιὰ ἀνθρώπους. Στὸ Λεξ. τοῦ Α. Γαζῆ, ἡ λ. εἶναι συνώνυμη μὲ τὸ στρυφνός. Ὁ Γαζῆς γράφει: «...β) μεταφ. ἄνθρωπος αὐστηρὸς, σκυθρωπὸς, μισάνθρωπος, σοβαρὸς, πικρὸς (ὄν ἡ χυδαία συνήθεια, πικραγκουριά, καί, ἀληφαρμάκην λέγει)...³».

ἀνέχτηκα

Ὁ τύπος ἀνέχτηκα τῆς σημερινῆς νεοελληνικῆς κοινῆς θεωρεῖται σήμερα ὡς ὁ ἀόριστος τοῦ ρήματος ἀνέχομαι (= ὑποφέρω κάποιον). Στὴν πραγματικότητά ὁμοῦς πρόκειται γιὰ προσαρμογὴ στὴ νεοελληνικὴ κοινὴ τοῦ τύπου ἠνέχθην, παθητικοῦ ἀορίστου τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ὁ ὁποῖος, προέρχεται βέβαια ἀπὸ θέμα ἐνεκ- (πβ. καὶ τὸ ἀφανισμένο θέμα ἐνκ- δηλ. ἐγκ-, ἀπ' ὅπου μὲ ἀναδιπλασιασμὸ ὁ τύπος ἐν-εγκ-εἶν, ὅπως τοῦ ἀλεκ- τὸ ἀφανισμένο θέμα εἶναι ἀλκ-, ἀπ' ὅπου μὲ ἀναδιπλασιασμὸ ὁ τύπος ἀλ-αλκ-εἶν), θεωροῦνταν ὁμοῦς, ὡς πρὸς τὴν σημασία, παθητικὸς ἀόριστος τοῦ ἀρχ. ρήματος φέρομαι.

Ὁ τύπος ἠνεσχόμην, ποὺ εἶναι ὁ κανονικὸς ἀορ. τοῦ ἀρχ. ρημ. ἀνέχομαι καὶ ποὺ χρησιμοποιοῦνταν ὡς ἀργὰ στὸ Μεσαίωνα ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς (πβ. Ἰω. Μόσχου, Λειμωνάριον, 3036 Β: οὐκ ἠνέσχετό ποτε ἵνα ἄλλος αὐτῷ γεμίση ὕδωρ), ἀντικαταστάθηκε στὰ βυζαντινὰ χρόνια ὁμοῦς ἀπὸ τὸ ἀνέχθηκα (= ἠνέχθην) ἐπειδὴ α) τὸ ἀνεχ- τοῦ ἀνέχθηκα (ἀνέχτηκα) θεωρήθηκε ὡς θέμα προερχόμενο ἀπὸ τὸ ρ. ἀνέχ-ομαι κατὰ τὴν ἀντιστοιχία: γεύομαι-γεύτηκα, λέγομαι-λέχτηκα, φέρομαι-φέρθηκα κ. ἄ. καὶ β) τὸ ἀνέχομαι εἶχε ἤδη στὴν ἀρχαία καὶ τὴν σημασία: ὑπομένω, ὑποφέρω (κοντὰ στὴν σημασία: κρατιέμαι ὀρθός, βασιτιέμαι στὰ πόδια μου), π.χ. Ὀδυσσ. η 32: οὐ γὰρ ξείνους οἶδε μάλ' ἀνθρώπους ἀνέχονται...

Τὴν σημασία: ὑποφέρω, ὑπομένω (τὴν τύχη) εἶχε τὸ ἀρχ. ρ. φέρω. Ὁ ἀρχ. τύπος ἠνέχθη (τοῦ φέρομαι) σώζεται ὡς μοναδικὸς στὸν Ξενοφῶντα,

1. «Ἑλληνικά» 19 (1966) σσ. 16-17 καὶ 254-295 (τὸ ἀνάτυπο καὶ μὲ πίνακα λέξεων, σ. 297-304).

2. Αὐτόθι, σ. 270.

3. Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τρίτομον, (Α. Γαζῆ - Κ. Γκαρμπολά - Χρ. Ματακίδου [ἐκδ. 2α]. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1837, στή λ. στρυφνός, τόμος τρίτος).

(Ἑλληνικά 4, 7, 12: ...ὡς γὰρ ἅπαξ εἰσέδρομον, οὐδεὶς πέτρος ἄνωθεν ἠνέχθη) μὲ τὴ σημασία ὁμως: κατεβαίνω (ἀπὸ πάνω), πέφτω μὲ ὄρμη, ἐρχομαι μὲ ὄρμη.

γιοματάρι

Στὸ Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς τοῦ Ν. Π. Ἀνδριώτη, ἢ λ. γιοματάρι (= τὸ κρασί ποῦ παίρνει κανεὶς ἀπὸ τὸ βαρέλι ποῦ μόλις ἀνοίχτηκε, ἀντίθ. σῶσμα)¹ ἀναφέρεται ὡς μεσαιωνικὴ καὶ θεωρεῖται ὡς ὑποκοριστικὸ ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐπιθ. γιομάτο, οὐδ. τοῦ ἐπιθ. γιομάτος, καὶ τὴν κατάληξιν - ἄρι².

Στὴ μελέτη μου: Οὐσιαστικὰ ἀπὸ ἐπίθετα (καὶ μετοχές) στὴ νέα Ἑλληνικὴ, διατυπῶνω τὶς ἐπιφυλάξεις μου, τόσο ὡς πρὸς τὴν ὑποκοριστικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ ἂν ἦταν δυνατὸ νὰ ὑποκοριστῇ τὸ ἐπίθ. γιομάτος καὶ νὰ δηλώσῃ ἔπειτα οὐσιαστικόν. Ἴδου τί ἔγραφα σχετικὰ στὴ μελέτη μου αὐτήν:

«Φαίνεται πὼς ἡ λ. σχηματίστηκε μᾶλλον κατ' εὐθεΐαν ἀπὸ τὸ ἐπίθ. γιομάτος μὲ τὴν κατάληξιν - ἄρι, χαρακτηρίζοντας ἔτσι τὸ κρασί ποῦ προέρχεται ἀπὸ γιομάτο βαρέλι, περίπου ὅπως χαρακτηρίζονται τὰ δοχεῖα μὲ τὶς διάφορες ποσότητες κατοστάρι, πενηντάρι, δυομισάρι κλπ. Γιατὶ εἶναι δύσκολο νὰ ὑποκορισθῇ ἡ λ. γιομάτο καὶ νὰ πάρῃ ὕστερα τὴ σημασίαν: κρασί (ἀπὸ γιομάτο βαρέλι)»³.

Πίστευα δηλαδὴ ὅτι στὴ λ. γιοματάρι δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἔχουμε ὑποκορισμὸ τοῦ ἐπιθέτου γιομάτος, γιατί, ἂν τὸ γιομάτος ὑποκοριζόταν ὡς ἐπίθετο, θὰ δήλωνε πάλι ἐπίθετο, ὅπως σήμερα, ποῦ μὲ τὴ σημασίαν: χοντρός, παχύς, γεμάτος, παίρνει τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξιν - οὔτσιος καὶ γίνεται γιοματούτσιος (οὐδ. γιοματούτσικο, ἴβ. καὶ χοντρούτσιος, μεγαλούτσιος, μικρούτσιος κ.ἄ.)⁴.

Καὶ στὴ λ. λοιπὸν γιοματάρι, ἂν ὁ σχηματισμὸς ἀπὸ τὸ γιομάτος μὲ τὴν κατάληξιν - ἄρι εἶχε προσδώσει στὴ λ. ὑποκοριστικὴν σημασίαν, ἔπρεπε κάποτε τὸ γιομάτος νὰ χρησιμοποιοῦνταν καὶ ὡς οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο.

1. Βλ. Δ. Δημητράκου, Μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, στὴ λέξιν γιοματάρι, Ἴω. Σταματάκου, Λεξικὸν νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1952, στὴ λ. γιοματάρι.

2. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, β' ἐκδ. Θεσσαλονίκη 1967, στὴ λ. γιοματάρι.

3. Α. Ι. Θαβώρη, Οὐσιαστικὰ ἀπὸ ἐπίθετα (καὶ μετοχές) στὴ νέα Ἑλληνικὴ, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 40.

4. Βλ. π.χ. Σκαρλ. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου, Ἀθῆναι 1835, γ' ἐκδ. 1874, στίς λέξεις γεματούτσιος καὶ ἀρκετά.

Τῇ σκέψῃ αὐτὴ τὴν εἶχα κάνει, ἐπειδὴ στὴ μελέτῃ μου, ποὺ ἀνάφερα παραπάνω, εἶχα παρατηρήσει ἀρκετὲς περιπτώσεις τέλειων οὐσιαστικῶν (δηλ. οὐσιαστικῶν ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἐπίθετα), τὰ ὁποῖα ἀρχικὰ πῆραν ὑποκοριστικὴ κατάληξη, ὅταν χρησιμοποιοῦνταν ὡς οὐσιαστικοποιημένα ἐπίθετα, καὶ ὕστερα ἔπαυσαν νὰ εἶναι ὑποκοριστικά, ὅταν ἔγιναν τέλεια οὐσιαστικά. Ἰδού μερικὰ παραδείγματα :

1) ἄσημος (ἐπίθ.) - ἄσημος, ἔνν. ἄργυρος (οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο) - ἄσημον, ἔνν. ἄργύριον (οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο) - ἄσημον - ἄσημι (τέλειο οὐσιαστικό).

2) ποντικός (ἐπίθ.) - ποντικός, ἔνν. μῦς (οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο) - ποντίκιον - ποντίκι (τέλειο οὐσιαστικό).

3) συκωτός (ἐπίθ.) - συκωτόν, ἔνν. ἦπαρ (οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο) - συκώτιον - συκώτι (τέλειο οὐσιαστικό)¹.

Ἐπειδὴ ὁμως δὲν εἶχα βρῆ, καὶ δὲν πίστευα ὅτι ἦταν δυνατὸ νὰ εἶχαμε ποτὲ χρῆση τοῦ γιομάτος καὶ ὡς οὐσιαστικοῦ (οὐσιαστικοποιημένου ἐπιθέτου), γι αὐτὸ νόμισα πὼς τὸ γιοματάρι, ποὺ δὲν ἔχει πιά σήμερα ὑποκοριστικὴ σημασία, εἶχε γίνει, μὲ τὴν κατάληξη - ἄρι, οὐσιαστικὸ κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ ἐπίθ. γιομάτος, ἀναλογικὰ κατὰ τὰ κατοστάρι, πενηντάρι, δυομισάρι (τὰ ὁποῖα ἐπίσης δὲν ἔχουν σήμερα ὑποκοριστικὴ σημασία. Αὐτὰ μὲ ὑποκορισμὸ ἔγιναν κατοσταράκι, πενηνταράκι κλπ.).

Τελευταῖα ὁμως βρῆκα πὼς καὶ τὸ ἐπίθετο γιομάτος, καὶ μάλιστα τὸ οὐδ. τὸ γιομάτο, χρησιμοποιήθηκε κάποτε παλαιότερα καὶ ὡς οὐσιαστικὸ (οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο) καὶ μάλιστα σὲ μερικὰ μέρη χρησιμοποιεῖται ἀκόμη καὶ σήμερα.

Ἄς δοῦμε τίς περιπτώσεις αὐτές.

Ἄπὸ τὸν Κ. Π. Κατσαμπέκη μαθαίνουμε πὼς στὰ χρόνια μας στὴ Δαυλεία τῆς Βοιωτίας τὸ ποτήρι ποὺ εἶναι γεμάτο κρασί καὶ τὸ ὁποῖο ὑψώνουν στοὺς γάμους γιὰ νὰ εὐχηθοῦν λέγεται «γεμάτο».

«Εἰς κάθε γλέντι» γράφει ὁ συγγραφεὺς «μετὰ τὰ μεσάνυχτα, ὅταν πλέον κουραστοῦν οἱ συμποσιασταὶ ἀπὸ τὸ τραγοῦδι καὶ τὸν χορὸν, σηκώνουν τὸ παρὸν ποτηράκι ἢ τὸ γιομάτο... Τὸ παρὸν ποτηράκι ἔνν. εἶναι ἓνα ποτήρι γεμάτο κρασί ποὺ τὸ σηκώνει πρῶτος ὁ κουμπάρος... Κατόπιν ἢ παρὲν ψάλλει ἓνα τραγοῦδι ἢ στὴν ὑγεία αὐτοῦ ποὺ σηκώνει τὸ γιομάτο... Τοιοῦτοτρόπως ὅλα τὰ μέλη τῆς παρέας θὰ σηκώσουν τὸ γιομάτο καὶ θ' ἀκούσουν ἓνα τραγοῦδι... Νὰ πῶς ἤκουσα νὰ σηκῶν τὸ γιομάτο μία συγγενής μου...»².

1. Α. Ι. Θαβώρη, Οὐσιαστικά ἀπὸ ἐπίθετα (καὶ μετοχές) στὴ νέα Ἑλληνικὴ, ἔ. ἀ. σ. 25 (καὶ 23).

2. Κ. Π. Κατσαμπέκη, Σύμμεικτα λαογραφικὰ ἐκ Δαυλείας Βοιωτίας, «Λαογραφία» 17 (1957-58) σ. 571 κέξ.

Ὁ Εὐστ. Γ. Πολίτης μᾶς πληροφορεῖ ἐπίσης πὼς παλαιότερα στὴ Λευκάδα χρησιμοποιοῦνταν ἡ λ. *γιομάτο* στοὺς γάμους μὲ τὴν ἴδια σημασία, δηλ. ποτήρι γεμάτο κρασί, πού ὑψώνει κανεὶς γιὰ νὰ εὐχθηθῇ.

Ἴδου ἡ σχετικὴ πληροφορία: «Ἵστερον εἰς ἄλλο γεῦμα σηκώνουν καὶ *γιομάτο* ὑπὲρ τῶν μουσικῶν, οὓς ἔχουσιν ἐν τῷ γάμῳ... Καὶ πρῶτος σηκώνει *γιομάτο* ὁ νουνός, ὅστις πίνων τὸν ἐν τῷ ποτηρίῳ οἶνον, χαιρετᾷ τὸν νιόφωτο...»¹.

Ἄλλὰ καὶ ἀκόμα παλαιότερα μαρτυρεῖται ἡ χρῆση τοῦ *γιομάτο* καὶ ὡς οὐσιαστικοῦ πάλι μὲ τὴν ἴδια σημασία: ποτήρι γεμάτο κρασί, πού ὑψώνει κανεὶς γιὰ νὰ εὐχθηθῇ. Τὴ μαρτυρία τὴ βρίσκουμε στὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη. Ἐκεῖ ὁ Μακρυγιάννης γράφει τὰ ἀκόλουθα:

«Ἦμαστε στὸ τραπέζι περιτίου ἀπὸ ἐξήντα. Ἀφοῦ φάγαμεν κι ἀρχίσαμεν νὰ σηκώσουμε τὰ *γιομάτα*, σηκώθηκα ἐγὼ καὶ εἶπα: ...Ἐπιαν ὄλοι τὸ *γιομάτο*...». Καὶ παρακάτω: «Ἀφοῦ ἀρχίσαμεν τὰ *γιομάτα*, ἔπια ὑπὲρ τῶν εὐεργέτων μας Δυνάμεων...»².

Φαίνεται πὼς ἡ χρῆση αὐτὴ τοῦ *γιομάτο*, ὡς οὐσιαστικοποιημένου ἐπίθετου, εἶναι ἀκόμα παλαιότερη. Καὶ νομίζω πὼς οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ *γιομάτα* στὸν ἀκόλουθο στίχο τῶν Προδρομικῶν ποιημάτων (IV 47 κέξ. ἐκδ. D. C. Hesseling — H. Pernot, σ. 45).

*Γείτοναν ἔχω πετσωτὴν, ψευδοισαγγάρεν τάχα,
πλήν ἐνι καλοφωνιστῆς ἐνι καὶ χαροκόπος*

· · · · ·
· · · · ·

Ἄφ' οὗ δὲ κλώση τὸ τυρὶν καὶ τὰ χορδοκοιλίτσια
κἂν τέσσαρα τὸν δίδωσι γεμᾶτα εἰς τὸ μouxροῦτιν
καὶ πίνει τα καὶ ἐρεύγεται...

Ἄλλὰ στὸν στίχο αὐτὸν θὰ ἐπανέλθωμε παρακάτω.

Ποιὸ ἀκριβῶς ἦταν τὸ οὐσιαστικὸ πού συνόδευε κάθε φορά ἀρχικά τὸ ἐπίθετο *γιομάτο* δὲν εἴμαστε βέβαιοι. Ἐνα ὅμως εἶναι βέβαιο. Ὅτι τὸ οὐσιαστικὸ αὐτὸ ἦταν οὐδετέρου γένους καὶ δήλωνε φυσικὰ τὴν ἔννοια: κούπα, ποτήρι.

Γιατί, τὰ εἶδη τοῦ ποτηριοῦ, τόσο στὸ Μεσαίωνα, ὅσο καὶ σήμερα στὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, εἶναι πολλὰ καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ σχήματα, καθὼς καὶ τὸ μέγεθος, διαφέρουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο.

Ξέρουμε π. χ. ὅτι στὸ Μεσαίωνα οἱ Βυζαντινοί, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ *ποτήρια*, μὲ τὰ ὁποῖα ἔπιναν νερὸ ἢ κρασί, χρησιμοποιοῦσαν ἐπίσης καὶ τὰ ἐξῆς

1. Εὐστ. Γ. Πολίτου, Ὁ γάμος ἐν Λευκάδι, «Λαογραφία» 1 (1909) σ. 319.

2. Γ. Βλαχογιάννη, Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη Ἀπομνημονεύματα, Ἀθῆναι 1907, ἐκδ. Γαλαξία, Ἀθῆναι 1964, σ. 376 καὶ 385.

διαφορετικά είδη ποτηριῶν ἀπὸ τὰ ὅποια συνήθως τὰ περισσότερα ἦταν πήλινα¹.

Γιὰ τὸ κρασί εἰδικὰ εἶχαν τὸν *καῦκον* ἢ τὸ *καυκίον*, τὸ *καυκάλιον* (σήμερα στὸ Καλαμίτσι τῆς Θράκης: *κανκάλα*), τὸ *βανκάλιον*, τὸ *κόνδουν* ἢ *κονδύλιον*, τὰ «βασιλικὰ» *χαλίντζια*, τὸ *κρασοβόλιν* (συνηθισμένο στὰ μοναστήρια), τὸ *μισσύβιον* (= «ποτήριο μετὰ συραυλίου»)², τὸν *σκούφον* ἢ τὸ *σκυφίον* ἢ *σκυφίδιον*, τὴν *κούπα*³ κ.ἄ.

Ἄπ' αὐτὰ τὸ *καυκίον* καὶ τὸ *κρασοβόλιν* ἀναφέρονται καὶ στὰ προδρομικὰ ποιήματα (τὸ *καυκίον* III 124, τὸ *κρασοβόλιν* III 120, 121 καὶ IV 117).

Καὶ σήμερα, τόσο στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ, ὅσο καὶ στὰ ιδιώματα, ἔχουμε τὰ ἐξῆς εἶδη: *ποτήρι*, *κούπα*, *καυκί*, *καυκόπουλο*, *κρασοβόλι*, *κρασοπότηρο*, *κρατῆρα*, *κρατηροπότηρο*, *σκούφος*, *κατοστάρι*, *πενητάρι*, *κύπελο* κ.ἄ.⁴

Τὸ κρασί οἱ Βυζαντινοί, ὅπως καὶ σήμερα, τὸ ἔβαζαν πρῶτα σὲ μεγαλύτερα ἀγγεῖα, δηλ. σὲ κανάτες ἢ βαθιὲς σουπιέρες, καὶ ἀπὸ κεῖ γέμιζαν τὰ ποτήρια. Τέτοιου εἴδους δοχεῖα ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς:

Τὸ *μουχροῦτι(ν)* (= μεγάλη πήλινη βαθιὰ σουπιέρα), ἢ *γαβάθα* (ἢ τὰ *γαβάθια* ἢ *γαβαδίτζια*), ἢ *ἀπαλαρέα* (λατιν. *epularia*) *ἐπουλαριά* ἢ *ἀπαλαρέα*: βλ. Ἰ. Λυδοῦ, Περὶ μνηῶν 11, 18 [Βόνν.]), οἱ *πατέλλες* ἢ τὰ *πατέλλια*. Ὅλα αὐτὰ τὰ ὀνομάζει ὁ Φ. Κουκουλές: *λεκάνες*, *λεκάνια*, *λεκανίδια*⁵.

Ἄλλὰ καὶ τὰ *μισσοῦρια* (λατιν. *missoria*), ὅπως καὶ τὰ *σκουτέλλια*, πρέπει νὰ ἦταν μεγάλες σουπιέρες, διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ *πινάκια* (= πιάτα), ὅπως δείχνει καὶ ἡ σημερινὴ τους χρῆση στὰ ιδιώματα: ὁ *Μπισσοῦρις* στὸ Βελβεντὸ Κοζάνης καὶ στὰ Γρεβενά⁷ λέγονται μεγάλες πήλινες σουπιέρες («πήλινα χονδροειδῆ πινάκια» κατὰ τὸν Φ. Κουκουλέν) καὶ εἶναι μεγεθυντικὸ τῆς λ. *μισσοῦρ* (= βαθύ πιάτο· ἀπὸ τὸ μεσν. *μισσοῦριν*) *μισσοῦριν* = λατιν. *missorium*, πβ. καὶ μεσν. *μισσος* = τὸ πιάτο). Ἄλλωστε μερικοὶ κώδικες στὰ Προδρομικὰ ποιήματα (IV 55 καὶ 70), ἀντὶ *μουχροῦτιν* ἔχουν *μισσοῦριν*⁸.

1. Φ. Κουκουλές, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς (= ΒΒΠ), τόμ. 5 (1952) σ. 156 κέξ.

2. Ducange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, Graz 1958, στή λ. *συραύλιον* (πβ. Φ. Κουκουλές, ΒΒΠ, ἔ.ἄ. σ. 157).

3. Ducange, ἔ.ἄ., στή λ. *κούπα* (=λατιν. *cupa*, πβ. καὶ Φλώριος καὶ Πλατζ., στίχ. 985 ἐκδ. Β. Κριαρά, Βυζαντινὰ Ἱστορικὰ μυθιστορήματα κλπ.).

4. Βλ. Φ. Κουκουλές, ΒΒΠ, ἔ.ἄ. 5 (1952) σ. 160.

5. Αὐτόθι, σ. 154. Τὰ περισσότερα καὶ σήμερα γνωστά, βλ. αὐτόθι, σ. 155, σημ. 1.

6. Αὐτόθι, σ. 151.

7. Αὐτόθι, σ. 152.

8. Βλ. τοὺς στίχους στὴν ἐκδ. D. C. Hesseling - H. Pernot.

Σήμερα *μουχρούτα* στην Κρήτη είναι «ή μεγάλη πήλινη λεκάνη ή τιθεμένη εις τὸ μέσον τοῦ σοφρᾶ, τοῦ χρησιμοποιημένου ἀντὶ τραπέζης, ἐκ τῆς ὁποίας λεκάνης ἔτρωγαν ἀπὸ κοινοῦ παλαιότερον ὄλοι οἱ συνδαιτυμόνες»¹. *Μουχρούτι(ιν)* καὶ *μουροχούτι(ιν)* ἐπίσης λέγεται στὴν Ποντιακὴ τὸ «πήλινον τρυβλίον τοῦ φαγητοῦ ἐπιτραπέζιον»², ἐνῶ στὴν Τῆλο ἀναφέρεται ὡς *μουχούρι* καὶ στὴ Σύμη *μουχουρι*³.

Τὰ ποτήρια ποῦ χρησιμοποιοῦσαν νὰ παίρνουν τὸ κρασί ἀπὸ τὸ *μουχρούτι* τὰ ὀνόμαζαν καὶ *μουχρούτια ποτήρια* (= *μουχρούτινα*) ἢ καὶ ἀπλῶς *μουχρούτια*⁴, ὅπως καὶ τὶς ἀπαλαρέες, ποῦ ἦταν μεγάλες σὰν τὰ *μουχρούτια*, τὶς ὀνόμαζαν ἐπίσης *μουχρούτινες* :

Προδρομ. III 185

καὶ ἀπαλαρέαν *μουχρούτινον γλυκὸν κρασὶν ἀπάνω*

Τὸ ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἔβαζαν στὰ *μουχρούτια* κρασί, μᾶς τὸ λέει ἐπίσης ὁ ποιητὴς τῶν Προδρομικῶν ποιημάτων :

Προδρομ. III 156

αἶ, νὰ ἔφαγα ἐκ τὰ θρούμματα, νὰ ἔπια ἐκ τὸ ζουμίν των,
καὶ χιώτικον νὰ ἐτσᾶκωσα⁵ κἂν τέσσερα *μουχρούτια*

Προδρομ. IV 70

Αὐτὸς χορταίνει τὸ γλυκὸν εἰς τὸ τρανὸν *μουχρούτιν*

Τὸ *τρανὸν μουχρούτιν* δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο, παρά ὅτι ὑπῆρχαν διάφορα μεγέθη *μουχρουτιῶν* καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερα, ὅποτε τὸ ἴδιο σχῆμα διαφόρων οἰκιακῶν σκευῶν (πιάτα, σουπιέρες κ. ἄ.) ὑπάρχει ἐπίσης σὲ διαφορετικὰ μεγέθη.

Ὡστε ὁ στίχος IV 55 τῶν Προδρομικῶν ποιημάτων :

κἂν τέσσερα τὸν δίδωσι γ ε μ ᾱ τ α εἰς τὸ *μουχρούτιν*

ἔχει νομίζω τὴν ἐξῆς ἔννοια :

τὸν βάζουν στὸ *μουχρούτιν* τέσσερα γεμάτα ποτήρια (κρασί), ἴσως *κανκία* (ἢ *κρασοβόλια*), δηλαδή μιὰ ποσότητα, ἢ ὁποία χωροῦσε στὸ *μουχρούτι*⁶. Πβ. τὸ στίχο III 124 τῶν Προδρομικῶν ποιημάτων :

1. Γ. Πάγκαλου, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1960, τόμ. 3, σ. 123.

2. Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς Διαλέκτου, Ἀθήναι 1961, στὴ λ. *μουχρούτιν*. Πβ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΙΙ, ξ.δ. 5, 154.

3. Φ. Κουκουλέ, Προδρόμεια λαογραφικὰ ζητήματα, «Λαογραφία» 5 (1915-16) 332, σημ. 2. Ὁ Α. Πολίτης (Ποιητικὴ ἀνθολογία, Α' Πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωση, ἔκδ. Γαλαξία, Ἀθήναι 1968, σ. 57) μεταφράζει λάθος: *μουχρούτι* 'μεγάλο ποτήρι.

4. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΙΙ, ξ.δ. 5 (1952) 159.

5. Προτιμότερο ἐδῶ τό: ἐκότσωσα μερικῶν χειρογράφων, πβ. IV 70 (κώδικες).

6. Σήμερα στὸ Ἅγιο Ὄρος χρησιμοποιοῦν μεταλλικὰ δοχεῖα τᾶ ὁποῖα λέγονται *οἰγκουნიές*.

"Απαξ τὸν χρόνον ἂν λουθῶ πολλάκις¹ δι' ἄρρωστίαν
καυκὴν κρασὶν οὐ δίδουν με τὸ λέγονν εὐλογίαν.

"Ὅπως λοιπὸν φαίνεται ἀπὸ τὰ παραπάνω, ἡ ἀρχικὴ σημασία τοῦ γιομάτο ἦταν: ποτήρι (καυκὴν, κρασοβόλιν κ.ἄ.) γεμάτο κρασί.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι γιὰ τὴν περίπτωσιν καὶ τὸ παρακάτω χωρίο τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ ποῦ ἀναφέρει ὁ Ducange.

«ἔπειτα ἐσύναζε τοὺς Βουργάρους, καὶ ἐγέμισε αὐτὸ τὸ κεφάλῃ τοῦ βασιλέως, ὁποῦ ἔκαμεν καυκὴ, ἐπάνω κρασί, καὶ εἶπεν, Εἰς τὴν νικηνομα (sic)² πίνω τοῦτο τὸ καυκὴ κρασί γεμάτο σδράβιτζα³ καὶ οὕτως ἐπειναν καὶ οἱ ἄρχοντες γεμάτο, καὶ ἔκαμαν χαραῖς μεγάλας, διὰ τὴν ὁποῦ ἔκαμαν (sic). Καὶ ἀφοντό τε (sic) ὀνομάσθη εἰς τοὺς Βουργάρους τὸ γεμάτο καυκὴ σδράβιτζα»³.

"Ὑστερα, ὡς οὐσιαστικὸ, τὸ γιομάτο εὐκόλα ἦταν νὰ πάρῃ τὴν κατάληξιν -άρι (= ἀρχ. -άριον). Ἦδη ὁ οἶνος εἶχε γίνει στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ οἰνάριον⁴, ποῦ διατηρήθηκε σὲ ὀδὸκκληρῆ τῆ Βυζαντινῆ ἐποχῆ οἰνάριν⁵ καὶ σώζεται ἀκόμα καὶ σήμερα στὴν Ποντιακὴ οἰνάριν⁶.

Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ξέρουμε ἂν στὴ λ. γιοματ-άρι ἢ κατάλ. -άρι δῆλωσε στὴν ἀρχὴ ὑποκορισμὸ, ὁ ὁποῖος ὕστερα νὰ ἀτόνισε, ὅπως π.χ. στὴν περίπτωσιν: ὄψον-ὄψάριον-ψάρι ἢ οἶνος-οἰνάριον-οἰνάριον. Γιατὶ χωρὶς ὑποκορισμὸ ἐννοοῦνται σήμερα οἱ λλ. κατοστάρι, πενηντάρι κλπ., γιὰ αὐτὸ καὶ ὅταν ὑποκορίζωνται παίρνουν τὴν κατάλ. -άκι (κατοσταράκι, πενηνταράκι κλπ.).

"Ἰδια εἶναι ἡ περίπτωσιν καὶ στὴν ἰδιωματικὴ λέξις κουμάρι. Ἡ λ. προέρχεται ἀπὸ τὴ λατιν. cucuma (= κακκάβη, λέβης) καὶ παρουσιάζεται στὴν Ἑλληνικὴ ἀρχικὰ ὡς κούκκουμα καὶ κούκκουμος τὸν 3 μὲ 4 αἰ. μ. Χ. Ὑστερα γίνεται κουκκούμιον (καὶ κουκούμιον)⁷ καὶ μετὰ κουμάρι φυ-

1. Γιὰ τὸ πολλάκις μὲ τὴ σημασία τοῦ: ἐνίοτε, κάποτε βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Παράλληλοι σημασιολογικαὶ ἐξελλίξεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὰς ἄλλας γλώσσας, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 90.

2. νικηνομα = νίκην μας;

3. Ducange, ἔ.ἄ. στὴ λ. σδράβιτζα (βουλγ. λ. zdrav = ὑγιής, zdrave = ὑγεία. Καὶ σήμερα στὰ Βουλγαρικὰ: zdravica = εἶδος σκεύους, βλ. Bălgarski etimologičen rečnik, τεῦχ. 8 (ἐκδ. τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Σόφιας, Sofia 1971, στὴ λ. zdrav).

4. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὴ λ. οἰνάριον.

5. Βλ. Ducange, ἔ.ἄ. στὴ λ. οἰνάριν.

6. Α. Α. Παπαδοπούλου, ἔ.ἄ. στὴ λ. οἰνάριν.

7. Βλ. Liddell-Scott-Jones, ἔ.ἄ. στὴ λ. κούκκουμα, καὶ Ducange, ἔ.ἄ. στὴ λ. κούκκουμος.

σικά από ένδιάμεσο τύπο *κουκουμάριον (πού μπορούσε να προέλθῃ, τόσο από τούς τύπους *κούκουμα* καὶ *κούκουμος*, ὅσο καὶ από τὸν τύπο *κουκούμιον*, μὲ τὴν κατάληξη -*άρι*).

Ὡς πρὸς τὴ σημασιολογικὴ μεταβολὴ τῆς λέξεως παρατηροῦμε ὅτι ὑπάρχει ἐδῶ μετάβαση, σπάνια, ἀπὸ τὴν ἔννοια: ποτήρι γεμάτο κρασί, στὴν ἔννοια: εἶδος κρασιοῦ (ὄχι ἐντελῶς: κρασί).

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ προσθέσω τὰ ἀκόλουθα:

Πρὶν λίγα χρόνια, κρίνοντας τὴν ἐργασία τοῦ H. Eideneier: *Sogenannte christliche Tabuwörter im Griechischen*¹, διατύπωσα ἐπιφυλάξεις², ὡς πρὸς τὸ ἂν εἶναι δυνατὴ ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἔννοια: «ποτήρι», στὴν ἔννοια: «κρασί», πράγμα τὸ ὁποῖο δεχόταν ὁ Eideneier στὴν περίπτωσι τῆς μεσαιωνικῆς λέξεως *κρασοβόλιν*, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν παραγωγὴ τῆς νεοελληνικῆς λέξεως *κρασί* ἀπὸ τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξι τῆς ἀρχαίας ἑλλην. λέξεως *κράσις* (=μεῖξις).

Ὁ Eideneier ὑποστήριξε ὅτι τὸ νεοελλην. *κρασί* (μεσν. *κρασίν*) προέρχεται βέβαια ἀπὸ τὴν ἀρχ. ἑλλην. λ. *κράσις*, ἀλλὰ ὄχι ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἔννοια: μεῖξις (οἴνου καὶ ὕδατος). Ἡ μεταβολὴ τῆς λ. *κράσις* ἀπὸ «μεῖξις» σὲ «οἶνος» προῆλθε, λέγει, ἀπὸ τὴν ἔννοια: «ὀρισμένη ποσότητα οἴνου», «μέτρον οἴνου» (Quantität), πού εἶχε πάρει ἡ λ. *κράσις* (ὡς δευτερεύουσα) στὰ βυζαντινὰ χρόνια.

Ὡς ἀπόδειξι παρουσίασε τότε ὁ Eideneier τὴν ἀνάλογο ἐξέλιξι τῆς βυζαντινῆς λέξεως *κρασοβόλιν*, ἡ ὁποία, ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ σημασία: ποτήρι κρασιοῦ, εἶχε πάρει σὲ κάποιον στίχο τῶν προδρομικῶν ποιημάτων καὶ τὴ σημασία: κρασί.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐτόνιζα τότε πῶς ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ φράσι: (*ἔνα*) *ποτήρι κρασιοῦ* καὶ ἄλλο ἡ φράσι: (*ἔνα*) *ποτήρι κρασί*. Ἡ πρώτη σημαίνει τὸ κρασοπότηρο, τὸ ποτήρι γιὰ κρασί, ἐνῶ ἡ δευτέρη τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί. Πβ. καὶ τὶς φράσεις: *πίνω ἔνα ποτήρι εἰς ὑγείαν τῆς...*, *ἔλα νὰ πιούμε ἔνα ποτήρι στὴν ὑγεία τοῦ...*

Ὑποστήριζα λοιπὸν ὅτι *κρασοβόλιν* σημαίνει στὰ μεσαιωνικά τὸ ποτήρι, τὸ κρασοπότηρο (ὅπως καὶ τὸ μεσν. *καυκίν*), ὄχι μόνον στὸ στίχο III 221 τῶν Προδρομικῶν ποιημάτων, ὅπου φαίνεται καθαρὰ:

*ἢ κὰν τὸ κρασοβόλιν του ὄξος νὰ τὸ πληρώσῃ
ἀλλὰ καὶ στὸ στίχο III 120*

*τὸ κρασοβόλιν μου κρατοῦν τὸ νεροκοπημένον
(=μοῦ κρατοῦν τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί, τὸ νεροκοπημένο, τὸ νερωμένο).*

1. H. Eideneier, *Sogenannte christliche Tabuwörter im Griechischen*, *Miscellanea Byzantina Monacensia* 5, München 1966.

2. «Ἑλληνικά» 22 (1969) σ. 258-267.

Δυσκολία παρουσιάζει ο στίχος IV 117 :

καὶ τὸ βραδὺ νὰ μ' ἔδιδαν μεγάλην κομματούραν,
τὸ ἄσπρον ἔμποτόπουλον γεμᾶτον κρασοβόλιν.

Τὸν στίχο αὐτὸν τὸν μετέφραζα : νὰ μ' ἔδιδαν... τὸ ἄσπρον ἔμποτόπουλον, τὸ γεμάτο κρασοβόλιν (βάζοντας κόμμα μετὰ τὸ : ἔμποτόπουλον).

Ὁ Eideneier ἐπανερχεται στὸ θέμα αὐτὸ¹ καὶ συνεχίζει τὴν ὑποστήριξη τῆς παραγωγῆς τῆς λ. *κρασί* ἀπὸ τῆ δευτερεύουσα σημασία πού εἶχε πάρει ἡ λ. *κρᾶσις* στὸ Μεσαίωνα, δηλ. : ὀρισμένη ποσότητα οἴνου, μέτρο οἴνου, πιστεύοντας ὅτι αὐτὴ ἡ σημασία εἶναι ἐκείνη πού ἐξελιχθηκε στὴν ἔννοια : *κρασί*. Παραθέτει μάλιστα καὶ πάλι τὸ χωρίο τῶν σχολίων στοὺς ψαλμοὺς 74, 92 : «κρᾶσιν πολλάκις καλοῦμεν τὸ μέτρον, ὃ πρὸς πόσιν ἀρκεῖ».

Κανένας δὲν ἀμφισβητεῖ τὴ δευτερεύουσα αὐτὴ σημασία πού δυνατὸν νὰ πῆρε ἡ λ. *κρᾶσις* στὰ ἑλληνικὰ μεσαιωνικὰ μοναστήρια.

Δέχομαι ὅτι σὲ ὀρισμένα χωρία, τὰ ὁποῖα παρέθεσε στὴν πρώτη του ἐργασία, καθὼς καὶ στὴ δευτερολογία του, ὁ φίλος κ. Eideneier εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη ἡ λ. *κρᾶσις* καὶ αὐτὴ τὴ σημασία. Τὸ πολλάκις ἄλλωστε, ὅπως εἶδαμε, εἶχε πάρει ἤδη στὸ Μεσαίωνα τὴ σημασία : ἐνίοτε, κάποτε, καὶ ἀναφέραμε καὶ τὸν προδρομικὸ στίχο III 124.

ἅπαξ τὸν χρόνον ἂν λουθῶ πολλάκις δι' ἀρρωστίαν (άνωτ. σ. 210)

Ἡ ἔννοια ὅμως αὐτὴ (*κρᾶσις* = ποσότητα, μέτρο κρασιοῦ) εἶναι, ὅπως ἐτόνιζα τότε, δευτερεύουσα καὶ παρουσιάζει τὴ δυσκολία ὅτι δὲν εἶναι συνηθισμένο πρᾶγμα ἢ μετάβαση ἀπὸ τὴ σημασία : ὀρισμένη ποσότητα, μέτρο κρασιοῦ (π.χ. ἓνα ποτήρι), στὴ σημασία : *κρασί*. Ἡ *κρᾶσις* τοῦ «οἴνου» δὲν ἦταν οὔτε ἀπὸ τὴν ἀρχή, οὔτε πάντοτε ὀρισμένη (πβ. τίς ἐκφράσεις : *τρία καὶ δύο*³, *τέτταρα καὶ δύο* (Ἀθήναιος 10, 426), *πρὸς ἓν κρασίν*⁴, καὶ γὰρ *ἑκαστος τὸ ἴδιον*, καθὼς ἢ αὐτοῦ ἀρέσκειά ἐστι κεκέραιε⁵ κλπ.).

Ἀντίθετα ἡ ἔννοια τῆς λ. *κρᾶσις* γενικὰ ὡς : «κεκραμένος οἶνος» ἦταν ἤδη γνωστὴ μεταγενέστερη ἐκφραση : οἴνου *κρᾶσιν* (Ἀθήναιος 2, 38 c), ἢ... *κρᾶσις αὕτη* (Ἀθήναιος 10, 426 d) κ.ἄ.⁶ καὶ εἶναι, νομίζω, πολὺ ἀπλό καὶ εὐκόλο νὰ μετατραπῇ ἡ ἔννοια αὐτὴ στὴ σημασία : *οἶνος*, κι ὅταν ἀκόμα δὲν ὑπάρχη αὐτὴ ἡ προϋπόθεση τῆς «μειξέως», ἀφοῦ, ἂν τὸ *κρασί* εἶναι νερωμένο ἢ ὄχι, εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδειχθῇ πρόχειρα καὶ ἀμέσως. Εἶτε «κεκραμένος» εἶναι ὁ *οἶνος* (*κρᾶσις οἴνου, κρᾶσις οἴνου καὶ θερμοῦ, Σουῖδ.*,

1. H. Eideneier, Zu «ΚΡΑΣΙΝ», «Ἑλληνικά» 23 (1970) σ. 118 κέξ.

2. R. Devreesse, Le commentaire de Théodore de Mopsueste sur les psalmes, Studi e Testi 93, Vatikanstadt 1939.

3. H. Erbse, Untersuchungen zu den attizistischen Lexika, Berlin 1950, σ. 61.

4. H. Eideneier, ἔ.ἄ. σ. 61.

5. Αὐτόθι, σ. 69.

6. «Ἑλληνικά» 22 (1969) σ. 264.

κρᾶσις οἴνου καὶ ὕδατος), εἶτε «ἄκρατος», μπορεῖ, τόσο ὁ «κεκραμένος» νὰ ὀνομασθῆ «ἄκρατος», ὅσο καὶ ὁ «ἄκρατος» «κεκραμένος» (κρᾶσις).

Δὲ βλέπω λοιπὸν τὸ λόγο, γιατί νὰ καταφύγουμε στὴ δύσκολη περίπτωσι καὶ νὰ δεχτοῦμε τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξι: κρᾶσις = ποσότητα κρασιοῦ, μέτρο κρασιοῦ (ποτήρι) καὶ ὕστερα: κρασί, καὶ ὄχι: κρᾶσις = νερωμένο κρασί καὶ ὕστερα, κρασί.

Ἡ δυσκολία ποὺ βρίσκει ὁ Eideneier στὴ δευτέρη περίπτωσι εἶναι, λέγει, τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν βρίσκει στὴ λ. κρᾶσις τὴ σημασία: οἶνος. Ἀλλά, νομίζω, τὴ σημασία αὐτὴ τὴ βρίσκουμε στὸ χωρίο τοῦ Ἀθηναίου 12, 426 d: ...ἡ ὄν κρᾶσις αὕτη... καθὼς καὶ στό: κύρι, εὐλόγησον κρᾶσιν σὲ ἀντίθεσι με τᾶ: κύρι, εὐλόγησον θερμόν, καὶ εὐλόγησον τὴν ζέσιν (H. Eideneier, Sogenannte christl. Tabuwörter κλπ. ἔ.ἄ. σ. 69). Στὸ χωρίο τῆς Διατυπώσεως τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀθανασίου 138: χρώμεθα δὲ τῷ τε Σαββάτῳ καὶ τῇ Κυριακῇ ἔλαιον καὶ οἶνον καὶ ἀνὰ δύο κρᾶσεων εἰς τὸ ἄριστον καὶ πρὸς μίαν ὀψέ, ὁ Eideneier μεταφράζει τὸ κρᾶσεων με: ποτήρι (zweimal einen Becher...)¹ κρασί. Τὸ κρᾶσεων ὅμως ἐδῶ χωρίζεται ἀπὸ τὸ οἶνον με τὸν σύνδεσμο καί, ἐπομένως ἔχει καὶ ἐδῶ τὴν ἔννοια τοῦ «κεκραμένου οἴνου», σὲ ἀντίθεσι με τὸν οἶνον (= ἄκρατον).

Ἐπιμένοντας λοιπὸν νὰ πείσῃ ὁ Eideneier γιὰ τὴ σημασιολογικὴ αὐτὴ ἐξέλιξι ἐξακολουθεῖ νὰ πιστεύῃ ὅτι τὸ κρασοβόλιν², τουλάχιστο στὸν στίχο IV 117 τῶν Προδρομικῶν ποιημάτων:

τὸ ἄσπρον ἐμποτόπουλον γεμᾶτον κρασοβόλιν

εἶχε πάρει τὴ σημασία: κρασίν, ἀφοῦ, λέγει, οἱ ἄλλοι κώδικες στὴ θέση τῆς λ. κρασοβόλιν ἔχουν κρασίν.

Δὲν θέλω ἐδῶ νὰ ἐπιμείνω καὶ νὰ ἰσχυριστῶ ὅτι οἱ ἀντιγραφεῖς δὲν ἐνόησαν τὸν στίχο καὶ ἀντικατέστησαν τὴ λ. κρασοβόλιν με τὸ κρασίν, γιὰ νὰ γίνῃ πιὸ κατανοητός.

Παρουσιάζει ὅμως ὁ Eideneier καὶ μερικὲς περιπτώσεις ἀνάλογης σημασιολογικῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τὴ γερμανικὴ καὶ ἑλληνικὴ γλώσσα. Γράφει: «Zur Entwicklung "Mass, Wein" zu "Wein" könnte man an Deutsch "Mass" (= "Bier" im Bayerischen), "Schoppen", "Viertel" (= "Wein" in Süddeutschen Dialekten) oder neugriechisch ποτηράκι und κατοσταράκι (= "Wein"!) denken...»³ (τὰ θαυμαστικά εἶναι δικὰ μου).

Ἀπαντῶ: Ἴσως νὰ πῆρε ἡ λ. Mass (καὶ Viertel) σὲ γερμανικὲς διαλέκτους τὴ σημασία: μπίρα (καί: κρασί), ἀλλὰ μόνο σὲ συγκεκριμένες ἐκφράσεις, ὅταν πίνουν ἢ γίνεταί λόγος γιὰ μπίρα (καὶ κρασί) ὅπως καὶ στὴν

1. H. Eideneier, Zu «ΚΡΑΣΙΝ», «Ἑλληνικά» 23 (1970) σ. 120.

2. Τὴ σημασία του: ποτήρι δέχονται ἐπίσης ὁ Γ. Χατζιδάκης («Glotta» 2 [1970] 290 καὶ ὁ Φ. Κουκουλές, BBII, 5 [1952] σ. 156).

3. H. Eideneier, Zu «ΚΡΑΣΙΝ», «Ἑλληνικά» 23 (1970) σ. 121, σημ. 1.

Ἑλληνική οἱ λέξεις: *ποτήρι, ποτηράκι* καὶ *κατοσταράκι* σημαίνουν: κρασί (ἢ οὔζο ἢ ρετσίνα!), ὅταν λέμε: ἔλα νὰ πιοῦμε ἓνα ποτηράκι (ἓνα κατοσταράκι, ἓνα πενηνταράκι κλπ.).

Οὔτε ὁμως ἡ λ. *Mass* (καὶ *Viertel*) στὰ Γερμανικά, οὔτε οἱ λέξεις *ποτήρι, ποτηράκι, κατοσταράκι* κλπ. στὰ Ἑλληνικά, μετατράπηκαν ἐντελῶς στὴ σημασία: *μπίρα, κρασί (οὔζο, ρετσίνα), ἀφοῦ οὔτε ὁ Βαυαρὸς, ὅσο ξέρω, μπορεῖ νὰ πῆ: drei Fässer Mass! ἢ das Mass schmeckt gut! (ἢ drei Fässer Viertel κλπ.), οὔτε ὁ Ἑλληνας: παρήγγειλα τρία βαρέλια ποτηράκι (...κατοσταράκι κλπ.) ἢ νόστιμο αὐτὸ τὸ ποτηράκι (κατοσταράκι) κλπ.*

Ἐρχόμαστε πάλι στὸ *γιοματάρι*.

Ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωση τῆς λ. τὸ *γιοματάρι*, βλέπουμε πὼς τὸ *γιομάτο*, ἀπὸ τὴ σημασία: *ποτήρι γεμάτο κρασί (ποῦ ὑψώνουμε γιὰ νὰ εὐχρηθοῦμε) μετέπεσε, με τὴν κατάληξη -άρι (γιοματ-άρι) στὴ σημασία: εἶδος κρασιοῦ, δηλ. ἀπὸ γιομάτο βαρέλι. Καὶ αὐτὸ νομίζω ἔγινε, ἐπειδὴ νομίστηκε ὅτι ἡ ρίζα *γιομάτος* ἔκρυβε τάχα αὐτὴ τὴ σημασία = τὸ γιομάτο βαρέλι, τὸ βαρέλι ποῦ μόλις ἀνοίχτηκε, καὶ ὄχι τὸ γιομάτο ποτήρι ποῦ ὑψώνουμε γιὰ νὰ εὐχρηθοῦμε (ἴσως ἀπὸ ἐπίδραση τῆς ὀνομασίας: *διακοσάρι, πεντακοσάρι* κλπ. ποῦ λέγεται καὶ γιὰ βαρέλια τῶν διακοσίων, πεντακοσίων ὀκάδων κλπ.). Δὲν σημαίνει ὁμως ἡ λ. ἐντελῶς: *κρασί, ἀλλὰ εἶδος κρασιοῦ, πβ. τὸ ἀντίθετο: τὸ σῶσμα, καὶ αὐτὸ ἔχει σημασία.**

Θὰ τελειῶσω, προκειμένου γιὰ τὸ *γιοματάρι*, με μιὰ ἄλλη ὁμοια λέξη ποῦ με τὴν κατάληξη *-άρι* πῆρε στὴν Ἑλληνική ἀπὸ τὴ σημασία: *ποτήρι, τὴ σημασία: ποτήρι γεμάτο κρασί, ποῦ ὑψώνει κανεὶς γιὰ νὰ εὐχρηθῆ.*

Καὶ αὐτὴ ἡ λ. εἶναι ἡ λ. *κουπά* ἢ ὁποῖα με τὴν κατάληξη *-άρι, κουπάρι* πῆρε στὴν Ἀρκαδία τὴ σημασία: *ποτήρι γεμάτο κρασί ποῦ ὑψώνουμε γιὰ νὰ εὐχρηθοῦμε.*

«Θὰ βροῦμε πάντα στίς ἐπαρχίες μας», γράφει ὁ καθηγητῆς Δ. Λουκάτος¹, «τὴ συγκινητικὴ στιγμὴ τοῦ »γιομάτου« (δηλ. τοῦ γεμάτου ποτηριοῦ), ποῦ θὰ κόψῃ τὸ θῦρυβο γιὰ νὰ ἀπευθύνῃ εὐχὰς με σοβαρότητα. Ἄλλοι τὸ λένε »κούπα« καὶ »κουπάρι«... »ἀξιῶνω ἓνα κουπάρι«...».

Ἡ λέξι *κουπάρι* σημειώνεται στὰ Λεξικά² με τὴ σημασία: «ἡ διὰ τῆς κούπας γενομένη προδοσις».

Τὸ ὅτι ὁμως πρόκειται γιὰ: *ποτήρι, κούπα γεμάτη κρασί, ποῦ ὑψώνουμε γιὰ νὰ εὐχρηθοῦμε, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ φράση: εἶπα τὴν εὐχὴν ὅταν σηκώσανε κουπάρι*³.

1. Δ. Λουκάτου, Οἱ προπόσεις, ἐφημερ. «Τὸ Βῆμα» τῆς 4/11/1971.

2. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἔ.ἀ., στὴ λ. *κουπάρι*, I. Σταματάκου, Λεξικὸν νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἔ.ἀ., στὴ λ. *κουπάρι*.

3. Δ. Δημητράκου, ἔ.ἀ., στὴ λ. *κουπάρι*.